

BIESZCZADZKI PARK NARODOWY

I. HISTORIA POWSTANIA

Starania o utworzenie Bieszczadzkiego Parku Narodowego rozpoczęły się w latach 50., gdy Bieszczady stały się obiektem szczególnego zainteresowania przyrodników, którzy uważali za konieczne objęcie ochroną tych cennych fragmentów Karpat Wschodnich.

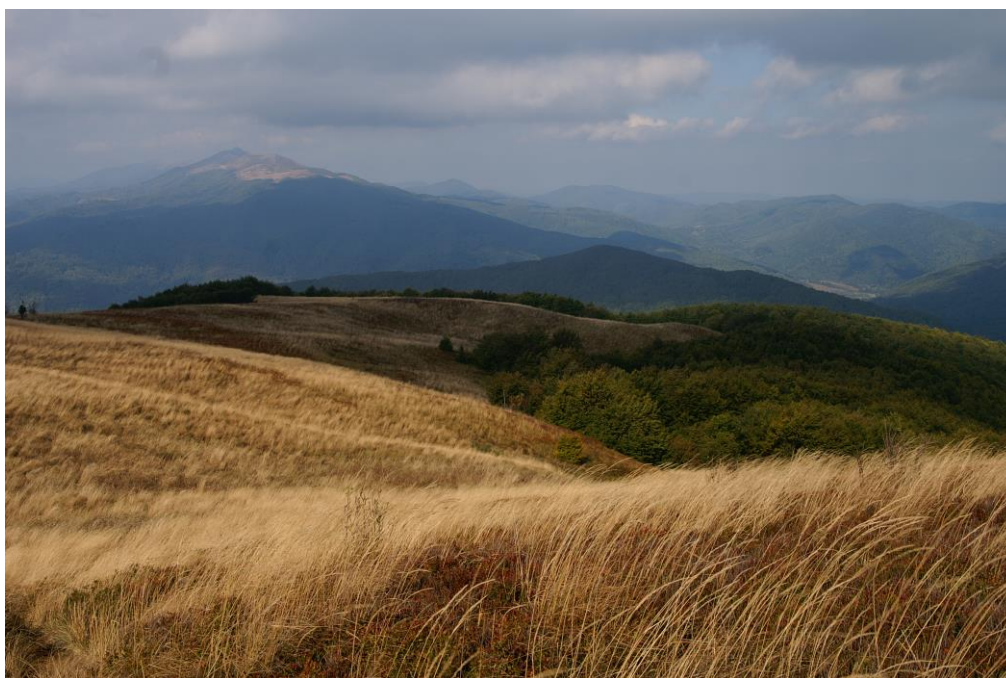
Pierwszy projekt Grodzińskiego (1956) obejmował masywy Tarnicy, Krzemienia i Halicza wraz z szeroką strefą otaczających je lasów, o łącznej powierzchni 9000 ha. Następnie powstawały kolejne koncepcje i projekty: Lisowskiego (1957) oraz Bodnara (1961).

Bieszczadzki Park Narodowy utworzony został rozporządzeniem Rady Ministrów z 4 sierpnia 1973 roku i objął zwarty obszar wyższych partii masywu Tarnicy i Halicza oraz szczytowe partie odosobnionego pasma Połoniny Caryńskiej. Jego łączna powierzchnia wynosiła 5582,02 ha.

Zbyt mała powierzchnia Parku nie pozwalała na pełną ochronę typowego krajobrazu Karpat Wschodnich dlatego powstawały projekty poszerzenia Parku. Aktualnie powierzchnia Parku wynosi 29 200 ha.

II. POŁOŻENIE W KARPATACH

Bieszczadzki Park Narodowy położony jest w Bieszczadach Zachodnich, które wg Kondrackiego (1998) zaliczane są do Beskidów Wschodnich (powszechnie nazywanych Bieszczadami Wysokimi), będących najbardziej na zachód wysuniętą częścią Karpat Wschodnich.

Fot. 1. Bieszczadzkie połoniny, fot. Małgorzata Draganik

III. PRZYRODA NIEOŻYWIONA

Budowa geologiczna

Bieszczadzki Park Narodowy jest położony w Karpatach Zewnętrznych zbudowanych z utworów fliszowych należących do dwóch jednostek strukturalnych - płaszczowiny dukielskiej i płaszczowiny śląskiej. Jednostki te są zbudowane z naprzemianległych ławic skał osadowych o dużym zróżnicowaniu frakcjonalnym.

Rzeźba terenu

Bieszczady charakteryzują się tzw. "rusztową" budową grzbietów, które biegną równolegle do siebie z południowego wschodu na północny zachód. Wysokość grzbietów wzrasta ku wschodowi, osiągając 1346 m n.p.m. w masywie Tarnicy.

Na bezleśnych grzbietach wysokich pasm występują malownicze kilkumetrowej wysokości skałki. Tworzą one zespoły w formie długich grzebieni, a ich pionowe ścianki zwrócone są na ogół ku południowemu zachodowi. Najniżej położone doliny znajdują się na wysokości około 600 m n.p.m.

Wody

Ze zboczy gór spływają potoczki łącząc się w dolinach w większe potoki jak: San, Terebowiec, Wołosatka, Wołosaty, Wetlina i Potok Nasiczański. Potoki bieszczadzkie tworzą specyficzny, tzw. "kratowy" układ. Bieszczady Wysokie to ważny obszar źródłkowy w obrębie głównego europejskiego działu wód, rozdzielającego i zasilającego zlewiska Morza Bałtyckiego i Czarnego. Jest to region o dużej zasobności wodnej, średniej zmienności odpływu całkowitego i o niewielkim zasilaniu podziemnym. Rzeki i potoki na tym obszarze mają zasilanie deszczowo-gruntowo-śnieżne.

Fot. 2. Potok Wołosaty w Ustrzykach Górnych, fot. Małgorzata Pociask

Klimat

Bieszczadzki PN leży na pograniczu dwóch pięter klimatycznych:

- piętra umiarkowanie chłodnego (650–1075 m n.p.m.),
- piętra chłodnego (powyżej 1075 m n.p.m.).

W zależności od wysokości nad poziom morza średnia temperatura roczna zmienia się, przyjmując na ogół wartości od 2°C do 4°C, a w rejonach przy szczytowych niższe od 2°C. Najcieplejszym miesiącem jest lipiec, zaś najchłodniejszym luty. Ilość opadów atmosferycznych waha się w granicach 1100 -1200 mm.

Największe opady notowane są w lipcu (150-170 mm), najniższe w styczniu (ok. 70 mm). Liczba dni z pokrywą śnieżną na terenie Parku wynosi średnio 120.

IV. PRZYRODA OŻYWIONA

Flora

Zróżnicowanie rzeźby terenu wpływa na różnorodność biologiczną i siedliskową. Wśród zbiorowisk roślinnych przeważają fitocenozy leśne, które zajmują około 75% powierzchni Parku. Do najszerzej rozpowszechnionych należą bukowe lasy liściaste w zespole buczyny karpackiej *Dentario glandulosae-Fagetum*. Zajmuje ona ponad 80% powierzchni leśnej. Wśród zbiorowisk nieleśnych największą powierzchnię w dolinach zajmują zbiorowiska łąkowe, szuwarowe i ziołoroślowe, zaś na połoninach - traworośla i borówczyska.

Teren Parku położony jest powyżej 600 m n.p.m., obejmuje więc piętro regla dolnego i piętro połonin wraz typowymi dla nich zbiorowiskami roślinnymi. Niewielkie płaty nawiązujące do roślinności łąkowej pojawiają się w miejscach o cieplejszym mikroklimacie, w najniższej położonych częściach dolin.

Piętro regla dolnego w granicach Parku zajmuje największą powierzchnię. W jego zasięgu znajdują się wszystkie doliny, a także zbocza gór aż po górną granicę lasu. Znaczna część ekosystemów występujących w tym piętrze ma charakter naturalny. Są to lasy bukowe, bukowo-jodłowe, bukowo-jaworowe, jaworowe, olszowe i świerkowo-jodłowe. Niżej położone zbocza oraz dna dolin mają charakter antropogeniczny. Po wysiedlonych i zniszczonych wsiach pozostał jedyny w swoim rodzaju, unikatowy krajobraz. Terasy łąk i pastwisk, smugi i kępy zadrzewień, resztki sadów owocowych, stare, okazałe drzewa lub ich grupy "malują" w krajobrazie plan dawnych wsi. Takie historyczno-przyrodnicze układy utworzone przez przyrodę i człowieka nazywamy w Bieszczadach "krajną dolin", która usytuowana jest w najniższych partiach regla dolnego. W Parku powyżej górnej granicy lasu rozciąga się piętro połonin, które ukształtowane zostało przez czynniki naturalne, niemniej gospodarcze oddziaływanie człowieka miało istotny wpływ na zasięg, skład i strukturę zbiorowisk roślinnych.

Fot. 3. Tereny łąkowe na terenie Parku, fot. Ariel Olejnik

Zbiorowiska siedlisk podmokłych występują lokalnie, w miejscach o wysokim poziomie wód lub wzdłuż cieków - należą tu zbiorowiska szuwarów turzycowo-trzcinowych, fragmenty szuwarów z pałąką szerokolistną lub wąskolistną. W okolicach Wetliny interesujące jest występowanie niewielkich płatów szuwarów manny nadwodnej *Glycerietum maximae*. Bardzo rzadkim typem roślinności na terenie Parku są torfowiska wysokie, pojawiają się one wzdłuż Sanu (torfowiska Tarnawa, Litmirz, Łokieć, Dźwiniacz) oraz w dolinie Wołosatego (torfowisko Wołosate) na małych powierzchniach i są szczególnie chronione jako rezerваты przyrody.

Wilgotne łąki i pastwiska oraz ziołorośla, zaliczane do rzędu *Molinietalia*, są częstym składnikiem „krajiny dolin”, zwłaszcza w niższych partiach terenu. Do najpiękniejszych i najbujniejszych zbiorowisk należą łąki ziołoroślowe z wiązówką błotną, bodziszkiem błotnym i krwawnicą pospolitą i łąki ostrożeńiowe. Mezofilne łąki i pastwiska zajmują największe powierzchnie. Są to typowe, wielogatunkowe łąki kośne na siedliskach świeżych. Najbardziej rozpowszechniona jest łąka mietlicowa z mietlicą pospolitą i jej różne odmiany. Zbiorowiska te są użytkowane w sposób ekstensywny, przeważnie koszone jeden raz w roku.

Fot. 4. Torfowisko w Dzwiniaczu Górnym, fot. Karolina Kiwior

Najbardziej rozpowszechnionym na terenie Parku zespołem leśnym jest buczyna karpacka *Dentario glandulosae-Fagetum*. Typowymi dla niej gatunkami są żywiec gruczołowaty *Dentaria glandulosa* – subendemit karpacki, żywokost sercowaty *Symphytum cordatum* i sałatnica leśna *Aposeris foetida* – gatunki wschodniokarpackie. Wczesną wiosną pojawia się, niekiedy masowo, chroniona śnieżyczka przebiśnieg *Galanthus nivalis*. W zależności od lokalnych warunków siedliskowych buczyna karpacka zróżnicowana jest na kilka podzespołów. Drugim typem lasów bukowych w Parku są kwaśne buczyny *Luzulo nemorosae-Fagetum*. Są one znacznie uboższe, zajmują stanowiska na stromych stokach, grzbietach, w miejscach gdzie zachodzą procesy przemywania i zakwaszania gleb. Bardzo małe powierzchnie zajmuje zespół dolnoregłowego boru jodłowo-świerkowego *Abieti-Piceetum montanum*. Na pochyłych i kamienistych zboczach eksponowanych ku północy pojawiają się niewielkie płyty jaworzyny górskiej *Lunario-Aceretum*, zbiorowiska, w którym dużą rolę odgrywają w warstwie krzewów porzecznica skalna *Ribes petreum* i róża alpejska *Rosa pendulina*. Podobne siedliska, zwłaszcza na rumowiskach skalnych zasobnych w węglan wapnia, zajmuje jaworzyna górska z jęczmikiem zwyczajnym *Phyllitis scolopendrium* - *Phyllitido-Aceretum*. Przy górnej granicy, na nasłonecznionych obrywach i ściankach skalnych występuje jaworzyna karpacka *Sorbo-Aceretum carpaticum*. Zbiorowiskiem dość rozpowszechnionym w wysokich partiach Bieszczadów, lecz rzadkim w skali Karpat, jest wschodniokarpacka jaworzyna ziołoroślowa *Aceri-Fagetum*. Charakteryzuje się ona karłowatym, krzywulcowym drzewostanem oraz bujnym runem, w którym duży udział mają subalpejskie gatunki ziołoroślowe. Niewielkie powierzchnie na terenach zabagnionych, u podnóża zbczy lub wzdłuż wolno płynących wód zajmuje zespół olszyny bagiennej *Caltho-Alnetum*. Natomiast nad potokami i rzekami, na terasach zalewowych pospolicie wykształca się bardzo bogate zbiorowisko olszynki karpackiej *Alnetum incanae carpaticum*.

Zbiorowiska piętra połonin w szczególny sposób wzbogacają różnorodność biocenotyczną Parku. W Bieszczadach opisano ok. 40 zbiorowisk połoninowych, które można połączyć w trzy grupy:

1. zbiorowiska zaroślowe połonin.
2. połoninowe zbiorowiska traworoślowe, ziołoroślowe i krzewinkowe.
3. zbiorowiska alpejskie: murawy, bażyniska, borówczyska, torfowiska i zbiorowiska szczelin i półek skalnych.

Liczba gatunków roślin naczyniowych stwierdzonych w Bieszczadzkiem PN wynosi około 780, z czego około 30 to gatunki wschodniokarpackie np. tojad wschodniokarpacki i tauryjski, goździk kartuzek, goździk skupiony, lepnicza karpacka, pszeniec biały, z których 7 to endemity Karpat Wschodnich (np. pszeniec biały, tojad wschodnio-karpacki i goździk kartuzek skalny). Ponadto stwierdzono tu obecność około: 250 gatunków mchów, 500 gatunków porostów i 1000 gatunków grzybów. Na połoninach roślin rzadko lub w ogóle nie spotykanych w innych polskich górach, takich jak: tojad bukowiński, fiołek dacki, ostrożeń wschodniokarpacki czy też pszeniec Herbicha. Wczesną wiosną wzdłuż cieków wodnych bardzo licznie zakwita śnieżyca wiosenna. Występuje tu jej karpacki podgatunek, charakteryzujący się tym, że często spotykane są osobniki, u których na jednej łodydze występują dwa kwiaty.

Fauna

Bieszczadzka fauna ma także wyraźne rysy wschodniokarpackie, oczywiście dotyczy to wyłącznie świata bezkręgowców, którego różnorodność szacowana jest na 5-6 tysięcy gatunków. Liczne gatunki endemiczne dla Karpat Wschodnich i Południowych można znaleźć wśród: pierścienic (dżdżownice), pajęczaków, chrząszczy, krocionogów-dwuparców, skoczogonków, ślimaków oraz w innych grupach systematycznych. Z terenu Parku opisano 11 gatunków bezkręgowców nowych dla nauki, które mają tutaj stanowiska pierwszego opisu tzw. *locus typicus*. Jako przykład można tu wymienić jętkę *Rhithrogena wolosatkae* opisaną z potoku Wołosatka w 1987 roku oraz chrząszcza z rodziny kusakowatych *Xantholinus azuganus trellai* opisanego w 1969 roku. Wśród bezkręgowców zamieszkujących lasy bukowe, należy wymienić chrząszcze związane ze starszymi drzewostanami o charakterze naturalnym takie jak: nadobnica alpejska, kozioróg bukowiec i wynurt oraz niektóre termofilne gatunki należące już do rzadkości faunistycznych *Hoplia hungarica*, *H. praticola* i Zacnik *Gnorimus variabilis*. W lasach występują również gatunki uznawane za relikty np. chrząszcze: *Agrilus pseudocyanus* z rodziny bogatkowatych *Buprestidae* ujęty w polskiej Czerwonej Księdze oraz *Xyloecus corticalis* z rodziny goleńczykowatych *Eucnemidae*. Bogata jest również leśna fauna epigeiczna w której skład wchodzi liczne gatunki z rodzin kusakowatych *Staphylinidae* i biegaczowatych *Carabidae* tworzących w lasach wyspecjalizowane zespoły drapieżców i padlinożerców. W „krajnie dolin” na szczególną uwagę zasługują stanowiska bezkręgowców ciepłolubnych, wśród których spotyka się wiele rzadkich gatunków należących głównie do rzędów: pluskwiaków, chrząszczy, błonkówek i motyli. Entomofauna potoków górskich w szczególny sposób wyraża specyfikę Bieszczadzkiego Parku Narodowego, gdyż własne w tych ekosystemach występuje wiele rzadkich i unikatowych form i gatunków (gatunki górskie, endemity, gatunki nowo opisanie, gatunki „Czerwonej listy”). Szczególnym bogactwem odznaczają się rzędy jętek (64 gat.), widelnic (47 gat.) i chrząszczy (75 gat.).

Fot. 5. *Nadobnica alpejska*, fot. Tomasz Olbrycht

Bieszczadzki Park Narodowy jest jedną z najcenniejszych w Polsce i Europie ostoji zwierząt. Odnotowano tutaj 224 gatunków zwierząt kręgowych w tym: 51 ssaków, 144 ptaków, 7gadów, 11 płazów, 10 ryb i 1 gatunek minoga). Teren ten jest stosunkowo licznie zasiedlany przez gatunki, które uznawane są za zagrożone lub rzadkie w innych częściach Europy. Występuje tu pełny komplet dużych i średnich drapieżników i kopytnych, związanych od wieków z lasami Karpat. Populacje niedźwiedzia, wilka, rysia i jelenia szlachetnego należą do najliczniejszych w kraju. Mniej licznie występują sarny i dziki, zaś nieregularnie pojawia się łoś. W latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku reintrodukowano w Bieszczadach żubry. Gatunek ten łatwo zaadaptował się do miejscowych warunków i obecnie populacja bieszczadzka liczy około 150 osobników. Od 1993 prowadzi się w BdPN udaną reintrodukcję bobra. W Parku prowadzi się również hodowlę zachowawczą starej rasy konia huculskiego. Dogodne warunki do życia znalazły tu rzadkie i zagrożone ptaki drapieżne (orzeł przedni, orlik krzykliwy, trzmielojad) oraz duże i średnie dziuplaki (puchacz, puszczyki, sóweczka, włochatka, dzięcioł biało grzbiety, dzięcioł trójpalczasty). Na połoninach gnieźdzą się gatunki alpejskie: siwernika i płochacz halny. W Bieszczadach odnotowano prawie wszystkie krajowe gatunki gadów, przy czym dwa najrzadsze gatunki węży - wąż eskulapa i gniewosz plamisty występują w otulinie Parku. Najliczniejszymi przedstawicielami tej gromady zwierząt są żmije zygzakowate i jaszczurki żyworodne. W niewielkich zbiornikach wodnych często spotyka się kumaki górskie i traszki karpackie (endemit karpacki). W wilgotnych lasach bukowych żyją kontrastowo ubarwione salamandry. Bieszczadzkie potoki licznie zasiedlają strzeble potokowe, głowacze pręgopłetwe, objęte w Polsce ochroną gatunkową. Stanowią one bazę pokarmową dla pstrąga potokowego, wydry i bociana czarnego.

V. STREFY OCHRONNE

Blisko 70% terenów parkowych objętych jest ochroną ścisłą. W praktyce oznacza to, że na obszarach tych procesy przyrodnicze mają zachodzić bez jakiegokolwiek ingerencji człowieka w stan ekosystemu. Ochrona czynna, którą wyznaczono na ok. 30% powierzchni dopuszcza stosowanie zabiegów mających na celu przywrócenie pierwotnego stanu siedlisk przyrodniczych. Działania związane z zachowaniem charakterystycznych cech danego krajobrazu, Park realizuje na niespełna 0,3% powierzchni swojego obszaru.

VI. ATRAKCJE PRZYRODNICZE I SZLAKI TURYSTYCZNE

Najwyższe partie Bieszczadów stanowią niezwykle atrakcyjne pod względem turystycznym obszary, w szczególności dla wędrówek pieszych i konnych. Do dyspozycji turystów są przede wszystkim liczne oznakowane szlaki piesze (ponad 130 km), rowerowe, trasy konne (jako jedyny park górski w Polsce), jak również ścieżki przyrodnicze, czy przyrodniczo-historyczne. Bieszczadzki Park Narodowy zachęca do turystyki edukacyjnej, czyli głównie pieszych wędrówek połączonych z poznawaniem przyrody. Park oferuje dla grup, zaplecze noclegowe, kilkudniowe lub kilkugodzinne wycieczki, prelekcje, pogadanki, filmy edukacyjne, czy warsztaty, prowadzone przez kadrę dydaktyczną i terenową.

Fot. 6. Turyści na szlaku w Bieszczadzkim Parku Narodowym, fot. Małgorzata Pociask

Dla rowerzystów wyznaczono ponad 50 km ogólnodostępnych dróg, kilka fragmentów utwardzonych dróg wewnętrznych Parku oraz 6 parkingów rowerowych (stojaków, do których przypina się rower stosując odpowiednio numerowane zabezpieczenia), dzięki czemu każdy rowerzysta może pozostawić bezpiecznie rower i ruszyć pieszo na wybrany szlak.

Na terenie parku funkcjonuje około 65 km szlaków konnych. Wskazaną formą zwiedzania Parku są przejażdżki konnymi zaprzęgami. Bieszczadzki Park Narodowy w sezonie turystycznym uruchamia w tym celu kilka odcinków szlaków konnych oraz udostępnia turystom własne konie i bryczki. Przejażdżki konne są formą rekreacji umożliwiającą pełne korzystanie z walorów krajobrazowych Parku – przede wszystkim krajobrazu „bieszczadzkiej krainy dolin”. Turystyka konna rozwija się tutaj w oparciu o Zachowawczą Hodowlę Konia Huculskiego w Wołosatem oraz Stację Turystyki Konnej w Tarnawie Niższej. Ośrodki te dysponują pewną ilością koni przystosowanych dla potrzeb turystyki konnej, część przygotowywana jest również do udziału w rajdach konnych.

LITERATURA:

1. Klimaszewski M., Starkel L, 1972, Karpaty polskie [w:] M. Klimaszewski (red.), Geomorfologia Polski, t. 2, PWN, Warszawa.
2. Kondracki J., 1988, Geografia fizyczna Polski. PWN, Warszawa.
3. Winnicki T., Zemanek B., 2003 ,Przyroda Bieszczadzkiego Parku Narodowego [w:] Roczniki Bieszczadzkie, 9, Ustrzyki Dolne.
4. www.bdpn.pl